Tâlî Tahsilde Vahdet -4-

[Felsefe Tedrisâtı makale serisinin devamı]

Asrın ulemâsı, hukemâsı ve din, ahlâk ve hukuk gibi şu‘ûbât-ı içtimâ‘iyye mütehassısları –diyebilirim ki bilâ istisnâ– insanlar arasında mevcut nifak ve iftirâkın esbâbını arayıyor ve bu mühim mesele-i hayatiyyeyi diğer bütün mesâ’ile pek haklı olarak takdîm ediyorlar. Nitekim tarih-i medeniyet bu feyizli tetkîkâta hayatını hasretmiş pek çok büyük adamları bize bildiriyor. Bunlar cild-i arz üzerinde şişkin bir damar gibi kıvrılıp giden i‘tibârî ve ârızî hudutların insâniyyetin bünyesinde ne gibi te’sîrât-ı menfiyye îkâ‘ eylemekte bulunduğunu; bu te’sîrâtın neticesinde, her biri bir ananın çocuğu oldukları hâlde aynı güneşin ziyâsı altında yaşamalarına rağmen yekdiğerinin gözünü oymakta bulunduklarını görüp bu derde bir “devâ” taharrî ediyorlar.

Yakında Ceneve’de içtimâ‘ edecek olan “Beyne’l-milel Ahlâk Konferansı”nın mevzû‘u da bu “devâ”nın neden ibaret bulunduğunu, bu derdin kâbil-i tedavi olup olmadığını tetkik ve münâkaşadan ibarettir.

İnsanlar arasında mevcut ve vahâmeti erbâbınca şühûd olan bu ihtilâfın iki muhtelif menşe’den gelen iki mühim sebebi vardır: Biri bizzat insanın kendinde, diğeri hâricde…

Îzâh edelim:

Her canlı mevcut, nev‘i şahsına münhasır bir şe’niyyettir. Aralarında ‘ayniyyet yok, olsa olsa nisbet-i müşâbehet vardır. Bir çınar ağacının tıpkısının ne kendi cinsi, ne de diğer ecnâs-ı nebâtât arasında bulmak muhaldir. Bir horoz, bir köpek, bir kedi… ilh [“ilâ âhirihî” tabirinin kısaltılmış hâli olup “sonuna kadar sürdür” manasına gelir] hayvânât için dahi kaziyye tamamen sahihtir.

İnsanlara gelince, bunlar diğer canlı mahlûkâtın en mükemmeli oldukları cihetle aralarında bir tecânüs vardır. Çünki tekâmül tecânüse ma‘kûsen mütenâsibdir; tekâmül dâ’imâ teferrukla seyrini ta‘kip ve tesrî‘ eder. Bir rüşeym-i beşer, ana karnındaki bir minik yavru, a‘zâ ve ondaki te’sîrât i‘tibâriyle ..(?).. derecede bir tenevvu‘a mâlik ise doğup üç dört yaşına girdiği zaman bu ..(?).. miktarı adetlerle tesbîti mümkün olmayacak bir mertebede parçalanıp teksir ve tenevvu‘ eder. Yaş ilerledikçe teferru‘âtı mu‘diliyyet kesb eden bir

makine gibi çarhları çoğalır ve fa‘âliyetleri artar ve bi’n-netîce evvelki yekpâreliği git gide azalır. Fertte böyle olduğu gibi ırklar arasında da kanun aynen cârîdir. Mesela beyaz ırka nazaran daha geride kalmış olan siyah ırk efrâdı birbirine ne kadar çok benzerler. Sûdanlı bir cemâ‘at içinde filandan filanı ve filandan filanı tefrîk edebilmek ne büyük bir mahârete vâbestedir. Beyaz ırk ise kıta‘ât-ı meskûne üstünde o derece tefâvüt-i ‘arz etmiştir ki gerek kafalarının teşekkülünde ve gerek bu kafaların içinde saklı devrân-ı dimağın tarz-ı fa‘âliyetinde –iki kelime ile söylersek– gerek uzviyyeten ve gerek ma‘neviyeten birbirinden fersah fersah uzaklaşmışlardır.

İşte görülüyor ki insanların yekdiğerinden tefrîkini mümkün kılan bir takım evsaf mevcuttur ve bunlar “mâ bi-hi’t-temâyüz” [kendisi sebebiyle ayrım yapılabilecek şey] olan secâyâdan ibarettir. Buna mukâbil aralarında hem uzvî ve hem rûhî bir takım evsaf daha vardır ki ferd-i beşerde az çok mevcut bulunur.

İşte bu evsaf da insanlar arasında “mâ bi-hi’l-iştirâk” [kendisi sebebiyle benzerlik kurulacak şey] olan secâyâdan ibarettir. Mesela Konyalı bir Türk ile Vaşington’lu [Washington] bir Amerikalı arasında teşebbüs-i şahsî kâbiliyeti i‘tibariyle pek büyük bir fark vardır. Mütevassıt tip i‘tibariyle biri sâkin, dalgın, mütevekkil, kanâ‘atkâr; diğeri fa‘âl, mütecessis, herşeyi kendinden bekler, anûd ve haristir. Bu seciye ihtilâfına rağmen evsâf-ı mezkûrenin istinâd ettiği “irâde” meleke ve isti‘dâdı her ikisi için de birdir. Hayat-ı te’essüriyye sahasında da mesele aynıdır. Elbette bir Lehli köylü ile İtalyan mûsikî-şinâsı arasında herhangi bir beste karşısında duyulan hisler yekdiğerinin aynı olamaz. Fakat tarz-ı tahassüs birdir, çünki tahassüse tevassut eden a‘zâ-yı sem‘ yekdiğerine müşâbihtir ve cümle-i ‘asabiyyenin teşekkülünde mühim bir mümâselet vardır.

Beşer arasındaki ihtilâfâtın esbâbından bir kısmı yukarıda muhtasaran arz ettiğim vechile insanın kendi varlığına gömülüp tâ rûhun en görünmez yerlerine kadar nüfûz eden ferdî ayrılıklarda bu cinsten olan secâyâdadır. Ma‘a-mâ fih, şunu hemen ihtâr edeyim; her birinde mâ bi-hi’l-iştirâk olabilecek evsâfın mevcûdiyeti de asla unutulmamalıdır.

Gelelim ikinci kısım esbâba, bunlar ferd-i beşerin hâricindedir, kendimizde değil. Her çocuk doğduğu zaman, kendinden evvel gelen nesillerin katılaşmış; mabedin taşı, lisânın kelimesi, ahlâkın emri, güzellik tenâzur ve tenâsübü gibi aşağı yukarı madde haline gelmiş bir takım mevrûsâta sahip ve şâhid oluyor. Her birimiz dünyaya ayak bastığımız vakit mâzî denilen

harabede bir yuva, hâl denilen ma‘mûrede bir oda içinde buluyoruz. Bu yuva ve bu odanın müştemilâtı “mü’essesât-ı içtimâ‘iyye” nâmını verdiğimiz lisan, ahlâk, din, bedi‘iyyat, mu‘âşeret gibi kıymet hükümlerinden ibarettir. Her milletin yuva ve odası başka tarzda ve başka ülsûpta döşenmiştir. Kiminin sedir minderleri, asma perdeleri, sedefli rahleleri var; kiminin maroken koltukları, tül perdeleri, Arnavut aynaları… kiminin rengi göze batacak gibi kırmızı, yeşil, sarı; kiminin gözden kaçacak gibi havâ’î mâ’i, kül rengi, donuk neftî. Fakat hepsinde “‘illet-i fâ‘ile” birdir. Yani oturmak, te’sirât-ı hâriceden tehaffuz etmek gibi sebeplerdir ki şeklen muhtelif olan bu müştemilâtın i‘mâline bâ‘is olmuşlardır.

İşte her milletin lisânı, ahlâkı, bedî‘iyyâtı, dînî, mu‘âşereti şeklen birbirinden ayrı, fakat ifâde-i meram zarûretiyle konuşmak, hayırkâr olmak, güzeli sevmek, nâ-mütenâhiyeti hissetmek, eşi ve dostu ile münasebetlerde bulunmak gibi husûsât ise müşterek. Şeklî olan bu ayrılıklar her milletin mü’essesât-ı içtimâ‘iyyesindeki dînî, ahlâkî, bedî‘î, lisânî evsaftır. Bunlar o milletlerin “mâ bi-hi’t-temâyüz”ünü teşkil ediyorlar. Bir de onların âlem-i derûnî ve bâtınîsi olan secâyâ vardır ki tedeyyün, tahalluk, tekellüm, hüsne meclûbiyet gibi kâbiliyyât-ı beşeriyyedir; bunlarda insanlar arasında “mâ bi-hi’l-iştirâk” olan evsâf-ı içtimâ‘iyyeyi teşkîl eder. Beni doğuran kadıncağıza “anne” derim, bir Fransız “mama” der, bir Ermenî, bir Lehli, bir Sûdanlı…ilh başa tarzlarda analarına hitâb edebilirler; fakat mefhum yekdiğerinin aynıdır.

Bir Müslüman Türk olmak i‘tibariyle ben, yalancılığı mezmum görürüm. Bir Çinli, bir Koreli… ilh de kizib sıfatına sınıfî bir kıymet-i ahlâkiyye verir. Zira bir yalancıdan ben nasıl zarar görüyorsam onlar da aynen öyledir.

İbadet etmek için ben câmi‘ye giderim; Yahudi havraya, Katolik kiliseye, Mecûsî ateşgedeye… fakat din ihtiyacı hepimizde birdir. Ve kıs ‘ale’l-bevâkî [söylenmeyenleri söylenenlere kıyas et].

Demek oluyor ki beşere, kendi hâricinde bulunup da fevkalâde bir te’sir icrâ eden â’ilesi ve millî muhit; mâzîden naklen sahip bulunduğu bir takım içtimâ‘î kıymetleri bilerek veya bilmeyerek ona aşılamaktadır. Bu aşı tutarsa o ferdi, o muhit tamamen temessül etmiş oluyor; bulunduğu devre uyan ve hayatından müştekî bulunmayan insanlar bu zümredendir. Tamamen temessül edemezse ferd benliğini daha hür ve muhtâr olarak hissediyor demektir. Fakat bu zümrede ahmaklarla budala ve deliler dâhil değildir, çünki onlar anormal

fertlerdendir. Hilâf-ı ‘âde olarak bu zümreye dâhil bulunanlar, din reformatorları, ahlak müceddidleri, siyasi inkılâpçılar, büyük sanatkârlar, dâhî filozoflar ve ‘âmil âlimler gibi insanlardır ki birinci zümredekilere nazaran adetleri ekall-i kalil hükmündedir. Bundan dolayı insanların ekserîsi düşündüklerine değil gördüklerine inandıkları için muhitlerinin zebûnu oluyorlar. Ve bi’n-netîce muhitlerin tehâlüfü hasebiyle –yekdiğerle uyuşma noktaları mevcûd olsa bile– birbirlerine yan bakıp yürek yakıyorlar. Fakat bu yanan yürek sade sizin, bizim değil; bütün insaniyetin yüreği ve bu ateşi körükleyen furuncu [fırıncı] ma‘alesef “tarih” oluyor ki beşere muhabbet telkîn edeceği yerde ilkâ-yı kîn eden bu şu‘be-i ma‘rifetin gördüğü vazife-i menfiyye cidden câlib-i te’essürdür.

Yukarıdan beri serdettiğimiz mütâla‘ât‌ı iki satırda hulâsa edersek; insanlar arasındaki ihtilâfâtın gerek insanların kendinde ve gerekse hâricinde mevcut mü’essirât sâ’ikasıyla hiddete geldiği ve fakat bu tehâlüflere rağmen ferdî içtimâ‘î nikât-ı müşterekeninde var olduğu bir emr-i vâki‘ hâlinde nazar-ı dikkate çarpıyor demektir. İşte benim telakkî ettiğim terbiye sistemi –milletleri bir cüz-i tam olarak almak şartıyla– ayrı ayrı secâyâ-yı ferdiyye ve içtimâ‘iyyeye sahip olan milletlerin “mâ bi-hi’l-iştirâk” olabilecek evsâfından bi’l-istifâde onları yekdiğerine takrîb etmek, her birini beşerin müşterek ide’âline müştak kılabilmek ve bu âlem-şümûl mefkûreye vusûlü âlem-şümûl bir muhabbetin hiç olmazsa lüzûmunu onlara ihsâs eylemektir. Bu tarz telakkî “millî terbiye” ihtiyacını kâfildir; zira milletlerin ve efrâd-ı milletin mâ bi-hi’t-temâyüz olan karakterlerini ihmâl etmiyor, bil‘akis ona istinâd ediyor. “Beyne’l-milel” terbiye lüzûmunu da mukırdır, çünki en büyük ide’âli umûm-i beşerin vicdân-ı müşterekinde buluyor.

İşte bu esâsî terbiyeyi vâkı‘a hâline getirecek en şaşmaz vasıta ise mekteptir, ‘ale’l-husûs gençlerin neşv ü nemâsına tesâdüf eden, ilk i‘tikat ve âmâlin ruhlarında ta‘azzuv ettiği demleri imlâ eyleyen tâlî tahsil ve tâlî mektepler; bu vasıtanın en müsmir bir sûrette istifâde ve isti‘mâl edebilecek müste‘ittir.

Söz uzadı, makalenin hacmi de büyüdü. Onun için mesrûdâtıma burada nihâyet veriyorum. Arz ettiğim efkâr-ı esâsiyyenin kendi memleketimizde tarz-ı tatbîkini ve tâlî tahsilde el-yevm mevcûd olan vahdetsizliğin ne sûretle izâle edebileceğini müte‘âkib makalemde îzâha gayret edeceğim.

Hasan Âlî [Yücel]

Dergâh, 3. cild, 27. sayı, sayfa 39-40, İstanbul, 20 Mayıs 1338

Hazırlayan ve Editör: Emir Çakır

Link

https://isamveri.org/pdfosm/D01054/1338_3_27/1338_27_ALIH.pdf